MANFRED WOLF

Pas na jaren bleek hoe hoog de prijs was die het gezin voor de vrijheid had moeten betalen...

Vrijgeleide voor de overleving

IK WAS 5 JAAR toen de nazi's Nederland bezetten. De eerste twee jaar leek het villadorp Bilthoven nog veilig, zelfs voor een joods gezin als het onze. De gehate Duitse uniformen waren zelden te zien. Een nieuwe fiets krijgen en naar school gaan was voor mij veel belangrijker. Maar toen ik daar eenmaal de leeftijd voor had, mochten joodse kinderen er niet meer heen. De bepalingen waardoor joden werden uitgesloten volgden elkaar op: verboden op het werken in

Illustratie: Piet Donkersloot

overheidsdienst, het bezit van een radio, het bezoek aan parken, bioscopen en andere openbare gelegenheden. Maar er bestond nog steeds een zeker optimisme. Mijn ouders besteedden in 1941 veel tijd aan het kijken naar afgelegen huizen, waar we het einde van de oorlog konden afwachten.

Op 15 februari 1942 kregen we van een jonge Hollandse politieman, met wie mijn vader bevriend was geraakt, te horen dat de nazi's van plan waren ons de volgende dag te komen halen; we moesten het land uit. De dag van ons vertrek uit Bilthoven, kort na mijn 7de verjaardag, was voor mij een onduidelijke drukte van de ene treinreis na de andere. In een coupé gaven vier jonge Duitse soldaten, die niet beseften dat we joods waren, chocola aan mijn broertje van 9 en mij en voerden in het Duits een gesprek met onze knappe jonge moeder. Mijn vader werd zo bang dat hij mij op zijn schouders zette en bij het eerstvolgende station uit de nog rijdende trein op het perron sprong. Enkele ogenblikken later stapte mijn moeder bedaard uit met mijn broertje. Niemand lette op ons.

We stapten over op een andere trein en voordat de Duitsers in een station bij de Belgische grens de papieren van de passagiers controleerden, verdwenen we uit de trein en haastten ons naar een nabijgelegen boerderij. Zoals van tevoren was afgesproken, bracht een Nederlandse boer ons de grens over. In België reden we met een serie trams naar Antwerpen. "We waren wel bang," vertelde mijn moeder me later, "maar we wisten nog niet wat op het spel stond."

Hondsmoe reisden we door naar Brussel, waar mijn vaders broer (hij zou later omkomen in Auschwitz) een rondedansje maakte met mijn broertje en mij en ons trots zijn vrouw voorstelde en de pasgeboren baby. Ik herinner me een opeenvolging van kleine kamertjes in goedkope hotels; toen waren we in Besançon, in bezet Frankrijk. Ik droomde van speelgoed dat ik wilde hebben en speelgoed dat ik had achtergelaten. Op de grauwe binnenplaats van het hotel reed een jongetje rond in een trapauto en ik wou dolgraag ook een keer. Maar ik mocht het niet vragen. Dan zouden we de aandacht kunnen trekken.

Door bij andere joden in de stad te informeren vond mijn vader een *passeur*: iemand die ons illegaal over de grens naar het nog niet bezette Vichy-Frankrijk zou brengen. De meeste *passeurs* waren Franse dorpelingen die hun leven waagden voor geld of in de strijd tegen het fascisme. Onze *passeur* was joods. Op een winderige voorjaarsnacht staken we de grens over. Om de paar honderd meter in dat zwarte akkerland, hier en daar onderbroken door struikgewas, begonnen de waakhonden van de Duitsers te blaffen; dan liet ons groepje van zo'n vijftien mensen zich op de grond vallen en bleef roerloos liggen. Toen ik te moe werd om zelf te lopen, droeg mijn vader me verder

over de verregende akkers tot het ochtend werd.

Na het doorstaan van die beproeving raakten we in de ban van een bedrieglijke euforie. In een zonnige hotelkamer in Nice verklaarde mijn vader tegenover neef Jacob dat we de oorlogsjaren in de Franse Alpen zouden doorbrengen met het maken van kaas. Op een prachtig familieportret, gemaakt op de Promenade des Anglais, staat een jeugdige groep keurig geklede ooms, tantes en stralende kinderen.

De prins van Monaco had officieel verklaard dat iedereen in zijn kleine vorstendom gelijk zou worden behandeld, dus vanuit Zuid-Frankrijk stroomden vele joodse vluchtelingen toe. Wij sloten ons aan. De euforie was inmiddels voorbij; het Vichy-regime deed in het niet-bezette deel van Frankrijk het werk van de nazi's, en mijn ouders voelden zich er niet langer veilig. We vonden een hotelletje in Monaco, de pergola's begroeid met wijnranken, verre muziek in de heuvels.

Op een nacht in augustus werd ik wakker van luide, dwingende Franse stemmen in de slaapkamer van mijn ouders. Toen ik uit het raam keek zag ik dat de straat verlicht was en vol politiemannen. De Vichy-politie hield een razzia in Monaco. De energieke protesten van mijn moeder haalden niets uit. Mijn vader zweeg en leek verslagen. We werden naar een grote zaal gebracht waar we op lange, rechte banken zaten. In dat vertrek voor de tot ondergang gedoemden vroeg ik een van de agenten om een glaasje water. Hij kwam het brengen.

Mijn moeder, die op de middelbare school een prijs voor haar Frans had gewonnen, knoopte een gesprek aan met een politieman. Ze legde uit dat we uit Nederland kwamen en wees hem erop dat hij alleen opdracht had om Oosteuropese en Duitse joden op te halen. Ze liet hem onze verfomfaaide papieren zien en praatte zacht maar vol overtuiging op hem in. Ze bleven lange tijd praten... en plotseling liet hij ons gaan. Tot op de dag van vandaag kan ik niet vergeten dat alle anderen in die zaal, die aan de nazi's werden uitgeleverd, nu waarschijnlijk dood zijn. Wat ik voel is niet de schuld van de overlevende, alleen een onzegbaar afgrijzen omdat de draad die op onverklaarbare wijze voor mij hield zo dun was.

Weer vrij stapten we in de eerste trein richting Perpignan, bij de Spaanse grens. Ik hoorde mijn ouders zeggen dat die aardige meneer met de krulletjes, die we in het hotel in Nice hadden leren kennen, zich had verhangen nadat hij zijn vluchtgeld in de casino's had vergokt. Mijn ouders maakten onder elkaar milde grapjes over het in schoudervullingen genaaide geld dat ons had gered en weer zou redden: ze noemden de smalle dollarbiljetten *lokshen*, Jiddisch voor noedels, en de meer vierkante pondsbiljetten *farfel*, stukjes noedeldeeg. Mijn vader glimlachte alleen.

Geld hadden we wel, maar niet het document dat van levensbelang

was, een *sauf-conduit*. In ons hotel in Perpignan leerden we een joods echtpaar kennen dat er ook geen had. Het bleke, kale hoofd van de man en de grauwe huid van de forse vrouw staan in mijn geheugen gegrift. Ze probeerden Spanje binnen te komen zonder visum of sauf-conduit en werden aan de grens teruggestuurd. In de Franse grensstad Cerbère wierpen man en vrouw zich voor een binnenkomende trein.

Op een of andere manier vond mijn vader ergens een geheimzinnige beschermengel: een jonge Nederlander die Sally Noach heette. Op Noach, druk, levendig, joods, was de hoop gevestigd van de radelozen die zich verdrongen in het Office Néerlandais in Lyon, waar hij optrad als een soort consul. Een vluchteling die ook maar de geringste band met Nederland kon aantonen, kreeg van Noach een Nederlands identiteitsbewijs of elk ander document dat hij kon leveren.

Het document dat Noach ons gaf was bedoeld om ons verblijf in de niet door de Duitsers bezette zone van Frankrijk legaal te doen lijken. Nu voldeden we aan de voorwaarden om van de Franse autoriteiten een sauf-conduit te krijgen, wat ons in staat stelde een visum voor Spanje aan te vragen, wat ons toestond te leven in plaats van te sterven. Op 11 november 1942, drie dagen na ons vertrek uit Perpignan, werd de vrije zone van Frankrijk door de Duitsers onder de voet gelopen. Daarna werd vluchten naar Spanje buitengewoon moeilijk.

Van Spanje reisden we naar Portugal en in december 1942 voeren we met de *Nyassa* naar Suriname. Ik was 8 toen we in Suriname aankwamen, 9 toen we op Curaçao gingen wonen. En ik weet dat ik nooit mag klagen over de jeugd die me is ontnomen of over de angsten waarvan ik me mijn leven lang niet heb kunnen bevrijden. Het is een geringe last vergeleken bij het lijden van al die anderen in die gruwelijke oorlog, zoals de zes miljoen joden vermoord in de concentratiekampen, onder wie zes van mijn vaders zeven broers.

Jaren nadat ons gezin uit Bilthoven was gevlucht trad in de joodse club op Curaçao een Jiddische komiek op. Hij hield een geestige conférence en mijn vader begon vreemde geluiden te maken. Het klonk of hij de hik had of snikte, maar ik zag geen tranen. De geluiden bleven komen en ik ving de bezorgde blik opzij van mijn moeder op. Ik geneerde me. Toen moest ik ineens terugdenken aan december 1942, en mijn moeder die aan dek stond op het schip dat ons naar Suriname zou brengen. Ze was in snikken uitgebarsten en kon niet meer ophouden. Ik dacht: waarom huilt ze nou, alles is nu toch achter de rug en we hebben het toch allemaal gehaald? Ze was toen 31 en haar jeugdige vitaliteit was voorgoed gebroken.

Nu we op Curaçao in de club naast vader zaten en luisterden naar de geluiden die hij maakte, begreep ik wat *hem* was ontnomen: vader was het lachen verleerd. »«